

Ukratko o nastanku Starog Zavjeta

Stari Zavjet je zbirka spisa koji su nastali u periodu dužem od 1000 godina povijesti izraelskog naroda.

Smatra se da je SZ prvotno postojao u vidu usmenih predaja (tradicija). One su predaje kolale stoljećima, ponekad bile zapisivane, ali i prerađivane, tako da su konačni oblik zadobile stoljećima kasnije. U doba kralja Salomona (X. st. pr. Kr.) došlo je do formiranja novog društvenog sloja – pisara. Smatra se da su se tada počele zapisivati najstarije pisane tradicije SZ-a.

Nastajanje SZ-a bio je stoga dug proces. Abraham se pojavio u 19. st. pr. Kr. a Petoknjižje je dobilo svoj konačni oblik tek negdje u 5-4. st. pr. Kr. Povijesne knjige obuhvaćaju vrijeme od Jošue (13. st.) pa sve do 1Mak (1. st.); mudrosna književnost započela je sa Salomonom u 10. st. pr. Kr. a procvat doživljava tek u 5. st. pr. Kr., proroštvo počinje u 8. st. sa Amosom i Hošoom a završava u 4. st. pr. Kr. Većina knjiga SZ-a zato je djelo mnogih ruku koje je raslo stoljećima.

Gledano horizontalno, sa kulturološkog stanovišta, Biblija je djelo izraelskog naroda koji je u nju ugrađivao svoj genij, narodno blago i svoje tradicije. Stoga postoji međusobna povezanost između spisa i knjiga SZ i života Izraela u njegovoj povijesti: razumijevanje tekstova pretpostavlja uvid u povijesne okolnosti izraelskog društva, ujedno su ovi tekstovi najvažniji i katkada jedini izvor povijesti Izraela. Za razumijevanje biblijskog teksta potrebno je, dakle, razumjeti način razmišljanja i izražavanja biblijskog pisca (*rodoslovlja, oblaci; mit u Post 1, etiologija u Post 6; 9,18-29; 11*). Među takve osobitosti pripadaju i opisi okrutnosti, sablažnjivih stvari i proklinjanja.

No, u Bibliji se odražavaju i povijesna te kulturna kretanja naroda iz Izraelovog okruženja jer su ostavljala traga u životu Izraelaca.

Iz vertikalne perspektive, svi koji su u tome sudjelovali bili su nadahnuti; pisali su prenoseći riječ poruke Božje (npr. ljubav u Ev. i unutrašnja dinamika ljubavi u storiji o Josipu).

Prvi izvještaj o stvaranju čovjeka (Post 1,1-2,4a)

Biblijska prapovijest tj. prvih jednaest poglavlja Knjige Postanka (Post 1-11) jest temelj za razumijevanje biblijskog poimanja čovjeka, povijesti te njihovog odnosa prema Bogu.

Ovi reci dok govore o postanku svijeta svemu daju još jedno dublje značenje. Govoreći o događajima jezikom mitova i legendi kojima su se služili i drugi narodi, biblijski pisac ovdje opisuje odnos Boga i njegovog stvorenja čovjeka. Zato je svijet koji je opisan u Post 1-11 drugačiji od svijeta kakav opisuju

slijedeća poglavlja. Dakako, ova poglavlja nisu ni mitovi a ni povijest u znanstvenom smislu, nego panorama ljudske situacije u svijetu, opis konstanti svijeta u kojima i sami živimo, ali izražen posebnim jezikom kojeg ćemo detaljnije poručavati.

Slika svijeta kakvu nam pruža Post 1,1-2,4a u skladu je s ondašnjim modernim spoznajama starog Bliskog istoka. U tom smislu je interesantno primijetiti da, za razliku od sličnih izvještaja drugih naroda, Post 1 pokazuje težnju za triježnošću i provjerljivošću: ovi reci ne zalaze prije granice početka povijesti nego se usredotočuju na ono što postoji u vremenu i unutar Stvaranja, na ono što vjera može iskusiti i izraziti u granicama “obične” ljudskog postojanja. Dok su izvještaji o početku svijeta kod drugih naroda obilježeni fantastičnim slikama dramatičnih borbi bogova koji se bore jedan protiv drugoga ili protiv nekih titanskih sila, u Bibliji je svečani mir – Bog stvara moćno i to samo riječju. Ova triježnoća i “egzaktnost” otkriva velebnost Izraelovog poimanja Boga i njegove vjere koja uspijeva odoljeti globalnom modnom trendu ondašnjeg svijeta.

Post 1,1-2,4a je stoga jedna vrsta hvalospjeva koji slavi Bog koji sve stvara. Pošto sve stvara, cjelokupna stvarnost proizlazi iz Njegove ruke, sve što za čovjeka jest – što on može pojmiti kao dio postojanja – ima svoj izvor u Njemu. Bez Njega za čovjeka ne bi bilo ničega. Biblija zato počinje hvalom Bogu kao jedinom Gospodaru svega – to je temeljni stav, ključ za čitanje Biblije i otkriva nam Nedokučivog Boga, Apsolutnog u simfoniji stvarnosti.

Važniji momenti Božjeg Stvaranja u Post 1,1-2,4a

Prvi izvještaj o Stvaranju započinje u 1,1 riječima *berešit*, grč. *en arhe*, lat. *in principio*, u početku. Ovaj izraz prije negoli u vremenskom treba shvatiti u smislu govora o dubokoj istini svijeta: *u početku* tj. *u principu*, *u najdubljem temelju* neba i zemlje jest da su stvoreni od Boga. Da bi se razumjelo našu cjelokupnu stvarnost, treba uzeti u obzir njezin najdublji temelj (*principium*): svijet i čovjek su Božja stvorenja jer Bog doslovno iz trenutka u trenutak stvara svijet – čim on *povuče svoj dah*, bića jednostavno *nestaju* (usp. Ps 104,29-30). *Postati i nastaviti postojati* jest nešto što nijedno biće, ne može sam sebi dati – svako biće svoje postojanje iz sekunde u sekundu dobiva od Boga.

Ime u Bibliji nije tek izvanjska etiketa na biću nego izraz njegove unutarnje biti, njegove najdublje istine. Poznavati *ime* znači posjedovati istinu o nekom biću i imati ključ za gospodarenje nad njom. Bog je prvi koji proziva tj. poziva pojedina bića i daje im ime, to znači da im daje njihovu bit, njihov identitet. On ih iz tame ništavila pozvati u postojanje (usp. Iz 40,26; Ps 147; Bar 3,34-35). Ona su plod Njegovog slobodnog izbora.

Biblijski pisac navodi da je prvo djelo bilo stvranje svjetlosti (1,3). Iako ovdje ne predstavlja izlivanje božanske biti, svjetlost ipak ima jednu od temeljnih funkcija u Stvaranju: dok su tama i kaos zamučivali konture stvorenja,

svjetlost ih osvjetljava i time razbija tamu i kaos. Kad smo načas u tamnoj prostoriji, sve oko nas postaje nesigurno, varavo; ne možemo se pouzdati ni orijentirati jer stvari oko nas nemaju svoju konturu. Zamislimo tek da nam je provesti vijek u tami! Stvaranjem svjetlosti Bog suzbija i ograničava kaos koji je područje beživotnosti i nepostojanosti, nesigurnosti.

Svjetlost je, dakle, temeljno djelo u uređivanju svijeta jer će ponajprije omogućiti red u vremenskom smislu razlikovanjem dana i noći a time otvoriti put svakom drugom obliku reda. Pošto je red preduvjet života – stoga uređivanje svijeta prva četiri dana Stvaranja (1,3-19) prethodi pojavi života (1,20-27) – svjetlost se time pokazuje temeljnim preduvjetom života. A to odgovara i suvremenim spoznajama da bez Sunčeve svjetlosti nema života, te spoznajama o nepostojanju preduvjeta za pojavu života na drugim planetama jer upravo su ti preduvjeti ono na što biblijski pisac misli govoreći o uređivanju svijeta.

Stvaranje živog svijeta također se odvija na zacrtanoj liniji reda i funkcionalnosti. Biljke su stvorene već treći dan (1,11-13), i to prema svojoj vrsti – dakle, opet moment reda (taksonomija vrsta). Prema starom hebrejskom shvaćanju, biljke zapravo i nemaju udjela u životu tj. nisu žive. Iz tog će razloga kada bude stvoren čovjek dobiti bilje i stabla za hranu (1,29). Bilje, došavši u postojanje, dodijeljeno je čovjeku kao dar.

Položaj životinja u redu stvaranja jasno je naznačen određenim književnim postupcima. Ponajprije glagol *bara, stvoriti* pojavljuje se prvi puta nakon 1,1 tek pri stvaranju životinja, i zato ističe veću bliskost životinja sa Stvoriteljem. One su dobile različit status od svega što je stvoreno prije njih jer one su *nefeš hajâ, živa stvorenja* (1,20.21.24.30). Za razliku od biljaka koje će služiti kao hrana i ljudima i životinjama (1,29-30), za životinje u Post 1 nije rečeno da mogu biti ubijane i pojedene.

Životinje su odijeljene od prethodno stvorenih bića i trećom bitnom razlikom. One, jer imaju mogućnost razmnožavanja, bivaju blagoslovljene radi postizanja plodnosti. Blagoslov je posljednja etapa u stvaranju pojedinih živih bića i, znakovito, dolazi ondje gdje će se život pojaviti i prenositi razmnožavanjem; život je dakle najuže vezan sa blagoslovom. *Blagosloviti, slovit* blago jest govorenje u kojem Bog govori dobro-blago, a pošto kod njega nema raskoraka između riječi i djela, On i djeluje blagotvorno: čuva plodnost života.

Položaj čovjeka – iskorak biblijske misli u odnosu na ondašnje mitove

Već smo istaknuli da biblijski pisac uvažava sve relevantne znanstvene spoznaje onog doba. U tom smislu on „demitologizira“ shvaćanja svog vremena pa su za njega sunce i zvijezde samo „svjetiljke“ a ne božanstva (1,14-19), nebo za njega nije neko božansko biće nego samo običan stvor kojeg je Stvoritelj razapeo po svojoj volji (1,6)! Isto tako, prve imenovane životinje, koje su inače u semitskom poimanju mitska bića koja žive izvan granica ljudskog shvaćanja i upotrebe (usp. nemani u Ps 104,26; Job 40,15ss; 41,1ss), u našem tekstu uživaju

Božju naklonost i po njegovu mišljenju su dobre (1,20-22)! U ovom tekstu zamjećujemo odsustvo i najmanjih prizvuka na borbe raznih božanstava koje su svojstvene tadašnjim tumačenjima o nastanku svijeta. Tišina i mir stvaranja u kojem se čuje samo Božja riječ dok poziva bića u postojanje te sklad i dobrota svega stvorenja koja iz toga nastaje (1,31) snažan su polemički istup protiv mitskih koncepcija Starog Istoka.

Opis stvaranja čovjeka (1,26-30) tako je osmišljen i ostvaren da pažljivom čitatelju koji zna prepoznavati postupke biblijskog pisca, daje do znanja kako je za Boga čovjek biće od najveće važnosti. Ponajprije, opis stvaranja čovjeka se izdvaja po tome što «nijedan stvor nije bio vrijedan tolikih Božjih riječi» (H.W. Wolff). Ovaj opis zaprema otprilike četvrtinu ukupnog teksta u 1,1-2,4a. Ovdje kao da pripovjedač želi usporiti tempo kako bi naglašavanjem pojedinih detalja što bolje istakao značaj stvaranja čovjeka.

Zamjetna je i promjena tona: do tada je tekst bio suhoparan, u prozaičnom stilu, težio sistematičnosti a sada postaje zanosan i ushićen i pretvara se u pjesmu koja veliča čovjekovo dostojanstvo! Stvaranje čovjeka je u tolikoj mjeri drugačije elaborirano u odnosu na prethodno da skoro označava novi početak. Ono je izrazito svečano i počinje sa naglašavanjem Božje odluke *naaseh, načinimo...*, što je formula tipična za opisivanje odlučivanja (usp. 3,22; 11,7); ona dočarava kako se Bog savjetuje sam sa sobom (usp. 11,7) ili možda sa nebeskim bićima. Stvoritelj je, dakle, stvaranju čovjeka, kao vrhuncu svoga djela, pristupio krajnje pažljivo i pridaje mu veliku važnost. Dok je ostalim stvorenjima Bog je naredio da postanu (1,3.6.14), da se skupe (1,9), da prokljaju (1,11.24), da provrve (1,20), ovdje u 1,26 sam sebi kaže da nešto učini (*načinimo čovjeka*) naglašavajući čovjekovu važnost i najužu vezu s Bogom.

Za stvaranje čovjeka glagol *bara, stvoriti* u 1,27 upotrijebljen je čak tri puta! To znači da je Bog ovdje uključen intimnije i intenzivnije nego u stvaranje svih prethodnih djela.

Nigdje u izvanbiblijskim izvještajima o nastanku čovjeka nije pronađen izričaj koji bi bio sličan onom kad Post 1,26 kaže da je čovjek stvoren na sliku Božju. Ovo je tim značajnije ako imamo u vidu da je pisac ovih redaka monoteist koji inače izbjegava svaki uspoređivanje Boga s čovjekom pa u svojim spisima ne spominje čak ni anđele. Govoreći da je *čovjek na sliku Božju*, biblijski pisac nam želi reći da je ovdje «posrijedi nešto nečuveno, neshvatljivo, božansko u čovjeku (...), da je otvoren prema neizmjernome (...)» (C. Tomić). Za razliku od okolnih naroda koji su pravili slike svojih bogova, Izrael ih nije smio praviti da upadne u idolopoklonstvo. Samo jedna „slika“ mu se stavlja pred oči: čovjek je *na sliku Božju*! Iz ovoga je jasno kako «Biblija poručuje nešto izvanredno veliko o čovjeku» (D. Arenhoevel).

Pošto je Bog moćan, onda i čovjek treba biti moćan – ovo je neobična izjava za mentalitet Starog Istoka gdje je čovjek poiman gotovo kao igračka mnogih sila među kojima jedva uspijeva opstati, gdje je «mnogo jače nego svoju moć,

on osjećao svoju nemoć» (D. Arenhoevel). Čovjek se sada više ne shvaća kao stvorenje stvoreno da bi bilo na službu bogovima i da bi ih opskrbljivalo hranom, nego je biće *na sliku Božju* koje će *sebi podložiti zemlju* (1,26-28) – stvoren je da vlada a sva druga stvorenja, koja su drugi narodi smatrali božanstvima (sunce, mjesec, zvijezde, životinje), stvorena su radi čovjeka jer su u njegovoj službi. Ovo je svojevrsni kopernikanski obrat! Post 1 nam u krajnjoj liniji želi reći da je čovjek podložan samo jednoj – Božjoj moći, a ona ga želi učiniti moćnim i gospodarom svijeta!

Dok s jedne strane taj red uzdiže čovjekovu vrijednost, on s druge strane postavlja i granice: čovjekom ne smiju zagospodariti druga stvorenja; ako se to dogodi onda se počinje događati nešto bitno neljudsko. U tom slučaju nastaju uvjeti protivni prvotnom redu, a bez kojeg će život nužno krenuti u pravcu suprotnom od unapređivanja i plodnosti. Kao i Bog, i čovjek svoju moć treba upotrijebiti da čini ono što je dobro i lijepo, da stvara i održava red; time će očitovati svoju sličnost s Bogom i ostvarivati svoj identitet.

Iako je čovjek vrhunac Stvaranja, jer je posljednji u nizu stvorenih bića i biće koje je najbliže Bogu jer je *na sliku Božju*, ipak ne predstavlja zaključak Stvaranja: iza čovjeka još slijedi ustanova *sedmog dana* (2,1-4a). Sedmi dan je posljednje je djelo u Stvaranju, k tome je blagoslovljen te, za razliku od čovjeka, još i posvećen! Ovdje je vidljivo vrijednosno (aksiološko) stupnjevanje: svaki stvor je dobar, neki su blagoslovljeni (čovjek i životinje), a subota je blagoslovljena i još k tome posvećena (E. Bianchi). Čovjek dakle, iako vrhunac stvorenja, ipak nije apsolutno mjerilo stvorenog svijeta! Vidjeli smo prethodno da „ispod“ sebe ima kao temeljni preduvjet života svjetlost/red a sada i „iznad“ sebe dobiva *sedmi dan* koja ga natkriljuje. Ovdje već naziremo mogućnost sukoba između čovjekovog prvenstva u odnosu na svjetlost/red kao logiku postojanja života te u odnosu na sedmi dan kao instituciju. Kao što je to svjetlost/red na svoj način, tako je i sedmi dan namijenjen čovjekovu dobru, da bi se život unapređivao i postigao blagoslov, što je preduvjet plodnosti.

U nastavku ćemo govoriti upravo o konfliktnosti čovjekovog postojanja.